

**ישיבת הפתל - ירושלים**  
**שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א**  
**לפרשת ויחי תשפ"ד<sup>1</sup>**  
**(בתוספת ובהרחבת הדברים על פי שיחות משנים שעברו)**  
**עבד ה' – הוא לבד חפשי**

התשובה היא, שעבד הוא רק זה שאינו יכול לפעול כרצונו, אלא משועבד לרצון אחרים. אף אחד לא שואל אותו, אם הוא רוצה לחרוש היום את השדה או לא רוצה. האדון לבדו קובע, והעבד חייב לציית. לא כן היא העבדות לה'. העבדות לה' אינה משעבדת אותנו לרצון אחרים, אלא להפך! היא משעבדת אותנו לרצון עצמנו! שהרי הנשמה היא חלק א-לוה ממעל, וממילא, רצון ה' הוא גם רצונה של הנשמה שלי. כשאני עבד ה', זוהי חרות האמיתית, כי זהו רצונה האמיתי של הנשמה שלי, לעשות את רצון ה'<sup>4</sup>.

הרמב"ם אומר, "מי שהדין נותן שכופין אותו לגרש את אשתו ולא רצה לגרש, בית דין... מכין אותו עד שיאמר רוצה אני, ויכתוב הגט, והוא גט כשר" (הלכ' גירושין פ"ב ה"כ). שואל הרמב"ם: מה יעזור שתכה אותו עד שיאמר "רוצה אני"? הרי האמת היא שהוא אינו רוצה! ואיזה ערך יש לאמירת "רוצה אני" שבאה בכפייה? אומר הרמב"ם כן: האמת היא, שכל אדם רוצה לנהל את חייו על פי התורה, אלא שהיצר מפריע לפעמים לרצון הזה להתגלות. ממילא, אם ההלכה מחייבת אדם מסויים לגרש את אשתו והוא מסרב לעשות זאת, וע"י הכאת בית דין הוא כבר אומר "רוצה אני", אין זו אמירה מן השפה ולחוץ, אלא גילוי אמיתי של רצונו הפנימי של האדם, ולכן זה מועיל (רמב"ם שם).

לכן אין לך "בן חורין" אלא מי שעוסק בתלמוד תורה, כי הוא עושה את הרצון האמיתי שלו. מי שעושה דברים אחרים, הוא עבד של היצר הרע שלו, או של פרעה, או של כל רשע אחר. אבל עבד ה' - הוא לבד חפשי, כי הוא היחיד שעושה את רצונו שלו.

#### היצר הרע - מרגל מתוחכם

ה"חובת הלבבות" אומר על היצר הרע: "בן אדם! ראוי לך לדעת, כי השונא הגדול שיש לך בעולם הוא יצרך הנמסך בכוחות נפשך... אתה יושן לו והוא ער לך, ואתה מתעלם ממנו והוא אינו מתעלם ממך (כלומר: אתה אינך שם לבך אליו, אבל הוא שם לבו להחטיא אותך). לְבַש לך בגדי הידידות (=הוא מתחפש ומתראה לך כידיד), וְעָדָה עָדִי האהבה לך (=הוא מתקשט לפניך כאילו הוא אוהבך)" (שער יחוד המעשה פ"ה), אבל האמת היא, כפי שאומר ה"חובות הלבבות" בתחילת דבריו, שהיצר הרע הוא "השונא הגדול שיש לך בעולם"<sup>5</sup>, ואינו אלא מתחזה לאוהב שלך. זוהי שיטתו של בעל "חובות הלבבות". והנה, לעניות דעתי, ה"חובות הלבבות" לא מיצה את הענין עד הסוף. נסביר את הדבר במשל: אם היינו שולחים

#### ויט שכמו לסבול – עול תורה

יעקב אבינו אומר בברכתו ליששכר: "יששכר חמר גרם, רבין בין המשפטים. ויבא מנחה פי טוב, ואת הארץ פי נעמה, ויט שכמו לסבל, ויהי למס עבד" (בראשית מט, יד). לכאורה לא מובן: אם אחד רואה שהמנוחה "כי טוב", היינו מצפים ממנו שלא יטה שכמו לסבול, אלא להיפך, ילך לנח. אז למה אצל יששכר זה הפוך? למה "ויבא מנחה פי טוב - ויט שכמו לסבל"<sup>2</sup>?

אלא שיששכר מבין מהי המנוחה האמיתית. הוא רואה מה שהמשנה אומרת, "הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עבירה כנגד הפסדה" (אבות פ"ב מ"א). שאם אתה רוצה באמת מנוחה, אז הדרך היחידה היא דווקא לתת שכמו לסבול, כמו שפירש רש"י: "ויט שכמו לסבל - עול תורה". יששכר מבין, שהמנוחה האמיתית היא לעמול בתורה ובהלכה. כמה שאדם סובל יותר עול תורה בעוה"ז, כך יהיה לו יותר נעים בעוה"ב.

כדאי, כדאי לקחת על עצמנו בכבוד את עול התורה, כמה שיותר כבד. אמנם גם מי שיגע בתורה מוכרח לפעמים לנח, אבל לא בשביל לברוח מהתורה ח"ו, אלא להפך, בשביל שיוכל ללמוד הלאה. צריך לדעת שהמנוחה האמיתית היא קבלת עול תורה ועול מצוות.

כמה שיותר עול, כך יותר זוכים לנחול את הארץ כי נעמה בעוה"ב. "הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה", זה מה שהתורה אומרת פה.

חז"ל אומרים עוד, "כל המקבל עליו עול תורה, מעבירים ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ" (אבות פ"ג מ"ה). ממילא, אם נעמים על שכמנו עול תורה, נזכה להשתחרר מכל השעבודים האחרים, הגשמיים והחילוניים.

#### הרצון האמיתי שלנו הוא רצון התורה!

הברייתא אומרת, "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה" (אבות פ"ו מ"ב). הוא יכול להיות אסור בגופו, הגויים יכולים לשעבד אותו בגופו, אבל ברוחו - הוא בן חורין, כי הוא עוסק בתורה. רבי יהודה הלוי מתבטא באחד מפיוטיו: "עבדי הזמן - עבדי עבדים הם; עבד ה' - הוא לבד חפשי"<sup>3</sup>.

למה עבד ה' הוא "חפשי"? הרי העבדות לה' משעבדת אותנו עשרים וארבע שעות ביממה! ההלכה קובעת ליהודי כיצד יישן בלילה (שו"ע או"ח סי' רל"ט), כיצד יקום ממיטתו בבוקר (שם סי' א'), כיצד ירחץ את ידיו (שם סי' ד'), כיצד יתלבש (שם סי' ב'), כיצד יאכל, ומה יאכל, ועוד דברים רבים. כיצד אפשר א"כ לומר, שעבד ה' הוא לבדו חפשי?

כך מרגישה גם הנשמה בעולם הזה. הנשמה חוצבה מתחת כסא הכבוד, ורגילה לתענוגים רוחניים, לתורה ולמצוות. זהו המזון שלה. ומה היא מקבלת כאן בעוה"ז? בשר ודגים! מה יש לנשמה מבשר ודגים? מאומה! בשר ודגים טובים לכבד בהם את השבת, או לחזק את הגוף שיהיה בריא לעבודת ה', ואז יש בזה מצוה, וגם הנשמה נהנית ממנה. אבל אם אדם אוכל בשר ודגים לשם תאוה בלבד, אין לנשמה כלום מזה. "לָמָּה? - שהיא מן העליונים", ומזונה הוא רוחני, ולא גשמי בדמות בשר ודגים.

### הגוף והשכל - כלי שרת ביד הנשמה

כפי שאמרנו, ה"אני" של האדם אינו היצר הרע שלו, אלא הנשמה שלו. וכאן יש להוסיף ולומר: גם הגוף של האדם אינו ה"אני" שלו. תאי הגוף מתחלפים כל הזמן, ובמשך חודש ימים כמעט כל תאי הגוף מספיקים כבר למות, ותאים אחרים נוצרים תחתם. לאחר חודש ימים, יש כאן גוף חדש כמעט לגמרי, ובכל זאת כל אחד חש, שגם כעבור חודש ימים, ה"אני" שלו נשאר. על כרחך, שלא הגוף הוא ה"אני" שלי, אלא הנשמה. [בהקשר לכך יש להעיר על נוסח הברכה שאנו אומרים בכל בִּקְרָא: "אלקי, נשמה שנתת בי טהורה היא" (ברכות ס, ב). מה פירוש "נשמה שנתת בי"? מיהו אותו "אני" שבו ניתנה הנשמה? והרי הנשמה עצמה, היא היא ה"אני" שלי! וא"כ לא שייך לכאורה לְדַבֵּר על נשמה שניתנה "בי"! - וצריך עיון<sup>10</sup>].

אם הגוף אינו ה"אני" של האדם, מהו בכל זאת הגוף? התשובה היא, שהגוף הוא רק לבוש ל"אני"<sup>11</sup>. היות שה' רצה שהנשמה תרד לעוה"ז לעשות מצוות ומעשים טובים, והיות שבלי גוף הנשמה לא יכולה לבצע משימה כזו, על כן נתן לה ה' גוף, כדי שישמש ככלי עזר בידה לביצוע המשימה המוטלת עליה.

חזן מן הגוף, ניתנו גם כלי עזר נוספים לנשמה. למשל - השכל. השכל גם הוא אינו ה"אני" של האדם, אלא רק כלי עזר שניתן לו לצורך עבודתו, וכפי שהגדיר אותו האבן עזרא (בהקדמתו לתורה): המלאך בין האדם ובין אלקיו<sup>12</sup>. אני יכול להשתמש בשכל כדי להגיע להכרת הבורא, לעבודת ה', אבל זה לא "אני". ה"אני" היא רק הנשמה שלי.

יהי רצון שנזכה כולנו להשכיל ולהבין, שהמנוחה היא "כי טוב" רק בעולם הבא, לא בעולם הזה. וכדי להגיע למנוחה האמיתית בעולם הבא, צריכים להטות את שכמנו לסבול עול תורה בעולם הזה, שהיא באמת איננה עול, אלא חרות, "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה", שזהו הרצון האמיתי שלנו, והתענוג האמיתי, הן בעולם הזה והן בעולם הבא.

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,  
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

מרגל למדינה כלשהי, למשל לסוריה, כדי לעמוד על סודות הצבא הסורי, מה היה עושה המרגל? היה משתדל להראות עצמו כידידו הטוב של הרמטכ"ל הסורי, או של אסאד, שמח כשאסאד שמח, עצוב כשאסאד עצוב, וע"י זה היה מנסה לבצע את משימתו. והנה, גם אם יצליח אותו מרגל להתחזות לידידו הטוב של הנשיא הסורי, אבל דבר אחד ודאי לא יצליח לעשות: הוא לעולם לא יצליח לשכנע את הנשיא הסורי, שהוא (המרגל), הוא הוא נשיא סוריה! לכל היותר יצליח לשכנע את נשיא סוריה, שהוא ידידו הטוב ביותר, אבל לא יותר מכך. עד כדי כך אסאד אינו טיפש, לחשוב שהמרגל זה הוא. זה הוא לא יחשוב.

כך במרגל בשר ודם. אבל היצר הרע אינו מתנהג כך. ליצר הרע שיטה מתוחכמת הרבה יותר. הוא לא רק מתחפש לאיש זר שאוהב אותך, כמו שכתב ה"חובות הלבבות", אלא מתחפש אליך! מנסה לשכנע אותך, שהוא זה אתה! שאם "הוא" רוצה, פירושו ש"אתה" רוצה<sup>6</sup>. אבל האמת היא, שמה ש"הוא" רוצה, זה כלל לא מה ש"אתה" רוצה. מה רוצה היצר הרע? היצר הרע הרי רוצה להוציא אותך מן העולם<sup>7</sup>! לא רק מהעוה"ב, אלא גם מהעוה"ז. חז"ל אמרו (אבות דר' נתן פט"ז ה"ג), שאם נשאיר גדי או טלה קטן ליד נחש או עקרב, לא יקרה לו כלום. הגדי ידע להזהר מהם. לעומת זאת, אם נשאיר חלילה תינוק על יד נחש או עקרב, הוא ינסה לגעת בהם ויעקץ. כמו כן, אם נשאיר גדי או טלה ליד בור פתוח, לא יקרה כלום. לעומת זאת, אם נשאיר תינוק במקום כזה - רחמנא ליצלן ממה שיכול לקרות. למה ההבדל הזה? "פִּי יִצֵר לִבְ הָאָדָם רַע מִנְּעִרְיוֹ" (בראשית ח, כא) - "מִשְׁנַעֲרַע לְצִאת מַמְעֵי אִמּוֹ נִתֵּן בּוֹ יֶצֶר הָרַע" (רש"י שם), וכבר בגיל כזה הוא דוחף את האדם לעשות מעשים שיסכנו את חייו. את הטלה אין היצר הרע שואף להרוג, אבל את התינוק היצר הרע שואף להרוג<sup>8</sup>. הרי שהיצר הרע רוצה לאבד אותך לא רק מהעוה"ב, אלא גם מן העוה"ז.

### נשמת האדם - בת מלך

לעומת היצר הרע של האדם, המושך את האדם אל החטא, לנשמת האדם יש שאיפות הפוכות. כל הנשמות גזורות מתחת כסא הכבוד<sup>9</sup> (זוהר ח"ג דף כ"ט ריש ע"ב), ובפרט נשמה של יהודי היא ממקום עליון וקדוש, וככזו היא שואפת לדברים הפוכים לגמרי מאלו שהיצר הרע שואף אליהם. חז"ל אמרו: "וְגַם הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמְלָא (קהלת ו, ז) - משל לעירוני שנשא בת מלכים, אם יביא לה כל מה שבעולם אינן חשובין לה כלום. לָמָּה? שהיא בת מלך. כך הנפש: אילו הִבְאֵתָּהּ לה כל מעדני עולם - אינם כלום לה. לָמָּה? שהיא מן העליונים" (קה"ר ו, א). בת מלך שנישאת לאדם כפרי, אין לה כל תענוג בחיי הכפר. מה יכול כבר הכפרי לתת לה? קצת בצלים וקצת שומים? בבית המלך היא רגילה למאכלים הרבה יותר טובים מזה! אווזים מפוטמים, יונים צלויים, ושאר מעדני מלכים. וא"כ אין לה שום ענין בבצלים ושומין.

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושנתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' קי"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם].

הקשר שציין אליו הרב שליט"א בפרשת ויחי: "ויקברו ימי ישׂראל למוות" (בראשית מז, כט) ⇔ "וימת יוסף" (שם נ, כו).  
 קשר נוסף: "ויחי יעקב בארץ מצרים" (שם מז, כח) ⇔ "וישב יוסף במצרים" (שם נ, כב).  
 קשר נוסף: "ויחי ימי יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה" (שם מז, כח) ⇔ "ויחי יוסף מאה ועשר שנים" (שם נ, כב).  
 קשר נוסף: "שים נא ירך תחת ירכי [והשבע (רש"י)], ועשית עמדי חסד ונאמת אל נא תקברני במצרים. וישכבתי עם אבותי, ונשאתני ממצרים ויקברתני בקברתם" (שם מז, כט-ל) ⇔ "וישב יוסף את בני ישׂראל לאמר, פקד פקד אלהים אתכם והעלתם את עצמתי מזה" (שם נ, כה).  
 קשר נוסף: "ויאמר ישׂראל אל יוסף, ראה פניך לא פלגתי, והנה הִרָאָה אתי אלהים גם את ורעך" (שם מח, יא) ⇔ "ויאמר יוסף לאפרים בני שלשים, גם בני מכיר בן מנשה ילדו על ברפי יוסף" (שם נ, כג).

קשר נוסף: "ויוצא יוסף אתם מעם ברפי" (שם מח, יב) ⇔ "גם בני מכיר בן מנשה ילדו על ברפי יוסף" (שם נ, כג).  
 2. יש להעיר, כי בשפת העברית המדוברת כיום נסתלפה משמעותו של הפועל "סבל". בפסוקים רבים בתנ"ך מופיע הפועל "סבל" במשמעות של נשיאת משא, ובאף אחד מן המקומות הללו אין משמעות הפועל מרמזת על כך שהנושא את המשא "סובל" מפעולה זו "סבל" גופני או נפשי. ועכ"פ, גם לפי הפירוש האמיתי לפועל "סבל", לפיו "לסבול" פירושו לשאת משא, עדין שאלת הרב שליט"א קיימת, שאם ישכר רואה שמנוחה היא "כי טוב", למה הוא מְשָׁה שְׁכָמוֹ לשאת משאות ולא הולך לנוח. גם אם אינו "סובל" מנשיאת המשאות, אבל אם המנוחה היא "כי טוב", אז למה לעבוד...

3. וכעין זה כתב גם האבן עזרא (במדבר ו, ז): "דע, כי כל בני אדם עבדי תאוות העולם, והמלך באמת שיש לו נזר ועטרת מלכות בראשו, [הוא] כל מי שהוא חפשי מן התאוות". הרי שההולך אחר תאוותיו הוא עבד, והחפשי מן התאוות הוא מלך, שאינו משועבד לשום דבר. [וביאר שם, שלכן נקרא הנזיר "נזיר", מלשון "נזר", שהוא פרוש מתאוות העולם, ועל כן הוא מלך אמיתי הראוי לכתר מלכות].  
 ועי' תוס' (גיטין יא, ב ד"ה בגיטי נשים) שהביאו מהירושלמי, שזכות היא לאדם להיות "עבדו של קצין", וחובה היא לו לצאת ממנו לחירות. ולענינו - במובן המושאל - זכות היא להיות עבדי ה', וחובה היא לצאת ממנו ל"חרות" מדומה, לעשות "מה שרוצים". [נהגם שהירושלמי במסקנה דוחה סברא זו ואומר: "אילו המוכר עבדו שלא מדעתו שמה אינו מכור"? (עי' תוס' שם) "פירוש: העבד נמכר בעל כרחו, הלכך אפילו בעבדו של קצין זכות הוא לו להשתחרר ממנו, שהרי יכול למכרו לאתר שלא מדעתו, וטוב לו שיהיה בן חורין כי שמה ימכרו לאתר" שאינו קצין (תוספות הרא"ש שם), אך סברא זו הרי אינה שייכת כלפי שמיא, דודאי אין לחוש שהקב"ה ימכור אותנו להיות עבדים של אחרים במקום שנהיה עבדיו שלו, וא"כ נשאר על כנה הסברא הראשונה, שזכות היא להיות "עבדו של קצין", וחובה היא לצאת ממנו לחירות].  
 4. ולכן, את הקביעה "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה", הוציאו חז"ל מן הפסוק "וְהַמְקַתֵּב מִקְּתָב אֱלֹהִים הוּא חֵרוּת עַל הַלְחָת" (שמות לב, טז) - "אל תקרא חרות אלא חירות, שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה" (אבות פ"ו, מ"ב). ולכאורה אינו מובן: איזה עוגן ואחיזה יש לדרשה זו בפשוטו של מקרא. הרי הפשט מדבר על היחס שבין המכתב ללוח, ואילו הדרש מדבר על השפעת התורה על עוסקיה, ואיזה קשר יש בין הענינים.

אך נראה שהביאור הוא כך: עובדת היות הכתב חרות על הלוחות ולא כתוב עליהן, משמעותה היא שהכתב הוא צורתו של הלוח. אין הכתב דבר זר הבא מן החוץ ונדבק אל הלוח, אלא צורתו של הלוח היא הכתב שעל גביו.  
 הנמשל לזה הוא היחס שבין מצוות ה' לנשמתן של ישראל. מצוות ה' אינן דבר זר ונפרד מנשמתן של ישראל. אדרבא, צורת נשמתו של יהודי היא, שיש בה רצון לקיים את המצוות שניתנו לו במכתב האלקים. זהו רצונה של הנשמה, וזו היא צורתה. ממילא נמצא, שתוכנו של המכתב החרות על הלוחות אינו אלא גילוי מילתא מה הם המעשים והמחשבים בהם רוצה האני האמיתי שלנו. וא"כ הדרש יאה ונאה אל הפשט. כי אכן אותה חירות שזוכה לה העוסק בתורה והמקיים את מצוותיה, היא הנמשל של היות הכתב חרות על הלוחות, ולא כתוב עליו.  
 5. ועי' בגמרא (סוכה נב, א), ששבעה שמות יש לו ליצר הרע, ואחד מהם הוא "שונא". [ושבעה שמות אלו מגדירים את מגוון צדדיו ומרכיביו של יצה"ר, ואת הופעותיו השונות. והם מכוונים כנגד שבע מדרגות של טומאה שהיצר עלול לטמא בהן את האדם (כפי ענין החטא), וכנגדן יש שבעה מדורים בגיהנם להעניש בהם את ההולכים אחר היצר, כל אחד לפי מדרגת חטאו וטומאתו (זוהר ח"ב רסג, א)].  
 6. ומבואר ב"נפש החיים", שענין זה הוא תוצאה מחטא אדם הראשון. שקודם החטא היה יצר הרע חיצוני לאדם, ואחר החטא "היצר המפתה את האדם הוא בתוך האדם עצמו, ומתדמה לאדם שהוא עצמו הוא הרוצה ונמשך לעשות העון, ולא שאתר חוץ ממנו מפתהו" (נפש החיים שער א' פ"ו בהגה"ה השניה. ועי' מכתב מאליהו ח"ב עמ' 138). ושתי בחינות אלו של יצה"ר מוגדרות בפי חז"ל (ברכות יז, א) "שאור שבעיסה" (מבפנים) ו"שעבוד מלכויות" (מבחוץ). ובזוהר (רעיא מהימנא ח"ג רלב, ב) אמרו ששאור שבעיסה הוא הערב רב, והוא קשה משעבוד מלכויות, כי הוא דבוק באדם יותר.

7. "פחזו עלי יצרי, ובקש לטורדני מן העולם" (נדרים ט, ב). משמע, שזהו רצונו התמידי של היצר, ולכך הוא שואף תמיד.  
 8. וכן מבואר בגמ', שאם היה ניתן יצה"ר באדם לא משננער לצאת ממעי אמו, אלא עוד קודם, משעת יצירת העובר - היה התינוק "בועט במעי אמו ויוצא" (סנה' צא, ב). וקשה: וכי מה יצא לו ליצה"ר מיציאה זו? איזו תאוה או גאוה היא משרתת? והרי התינוק ודאי ימות אם יצא קודם זמנו! אלא היא גופא! זה מה שרוצה יצר הרע להרויח! שהתינוק יצא וימות!

9. "ורבים אמרו, [הנשמה] נקראת כן, בעבור שהיא מן השמים" (אב"ע בראשית, ז, כב). ש"נשמה" היא מלשון "שמים".  
 10. על שאלה זו עמדו כבר המקובלים, וביארו ע"פ מה שידוע, שג' חלקים הם בנפש האדם המלוכשת בגוף - נפש, רוח ונשמה. והחלק שבנפש האדם השייך אל הבחירה ובוחר בין טוב לרע, הוא הרוח, שהיא היא ה"אדם", והיא הבוחרת אם להמשך במעשיה אחר הנפש הבהמית ולחיות כבהמה, או אחר הנשמה ולחיות כמלאך. ולכן היא נקראת "רוח", מלשון כיוון, "[אֲרַבֵּעַ רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם" (זכריה ב, י)]. כי היא הקובעת את כיוון האדם, אם ימשך אחר הנפש, או אחר הנשמה. [ו"ז"ל הגר"א: "כי הרוח באדם - הוא האדם, אבל הנפש הוא מדרגה למטה ממנו, והנשמה למעלה ממנו, והיא מדרגת מלאך כידוע. והיא מלאך הניתן לשמרו, כמ"ש פי מְלַאכְיוֹ יִצְוֶה לָךְ לְשַׁמְרֶךָ בְּכָל דְרָכֶיךָ (תהלים צא, יא), אדם דאית ליה מזלא (ב"ק ב, ב), ומותר האדם מן הבהמה כו" (ליקוטי הגר"א הנדפסים בסוף ספרא דצניעותא, ד"ה ידוע שהבדל. וכעין זה כתב בפירושו לספר

יצירה פ"א מ"א אופן ג'). ומבואר בכתבי האר"י, שהנשמה אין לה שום שייכות אל החטא, וכשאדם רק חושב לחטוא - מיד מסתלקת ממנו הנשמה, ונשארים בו רק הרוח והנפש, ורק הם נפגמים מן החטא. וזהו שאומרים "נשמה שנתת בי טהורה היא", שהיא תמיד נשארת טהורה, ואינה נפגמת לעולם. ויש מבארים עוד, שלכן תיקנו לומר "נשמה שנתת בי", ולא "נשמה שנתת לי", כי בתיבת "לי" היה משמע שיש לאדם איזו בעלות ושליטה על הנשמה, וכח לפגמה ולפגוע בוהר קדושתה, ברב או במעט, וזה אינו, כי לא ניתנה לאדם לקנין עצמי, להיות כרכושו תחת שלטונו, רק שלחה ה' לשכון בקרבו כפקדון, לעזור לחלקי הרוח והנפש שבו. וזהו שאנו אומרים "נשמה שנתת בי". בי - היא הרוח (והנפש), והנשמה ניתנה כתוספת אליה כאן בעוה"ז, להחזיק אותה ולרוממה (עי' מהרש"א ו"ראש יוסף" עמ"ס שבת לב, ב; תניא פכ"ט; "פרי צדיק" וישב סק"א; "פרי צדיק" לפסח אות מ"ד, ועוד).

גם באוה"ח הקדוש על הפסוק "וְשִׁמְחֶתָּ כָּל הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן לְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ וּלְבִיתְךָ" (דברים כו, יא) כתב: "גם ירמוז במאמר 'בכל הטוב' אל התורה, כאמרו ז"ל ואין טוב אלא תורה (ברכות ה, א), שאם היו בני אדם מרגישים במתיקות ועריבות טוב התורה היו משתגעים ומתלהטים אחריה... כי התורה כוללת כל הטובות שבעולם. וְאָמְרוּ 'ולביתך', כי לא לנשמה לבד יגיע הטוב, אלא גם לבית הנשמה, שהיא רוח ונפש שהם משכן הנשמה, כל אחד יתעדן כפי יכלתו". הרי שכינה האוה"ח הק' את הרוח והנפש "בית הנשמה" ו"משכן הנשמה". וכנראה הוא ע"פ הנ"ל, שהרוח היא עיקר האדם, והנשמה רק "מתארכת" אצלו ושוכנת אצלו, כאורה בבית בעל הבית.

11. כמבואר בכתוב: "עור וּבֶשֶׂר תִּלְבִּישְׁנִי, וּבְעֵצָמוֹת וְגִידִים תְּסַכְּכֵנִי" (איוב י, יא). ומשמע שהעור והבשר והעצמות הם רק לבוש ומכסה לאדם, ואינם האדם עצמו. ואולם לעיל שם נאמר, "כִּי כַחֲמֹר עֲשִׂיתָנִי... כְּחֶלֶב תַּתִּיכֵנִי וְכַבֵּנָה תִּקְפִּיאֵנִי" (שם, ט-י). וזה לא יתכן להאמר על הנשמה, אלא על הגוף. ומשמע לכאורה שהגוף הוא ה"אני" של האדם. אלא שגם זה לא יתכן, כפי שבאר הרב שליט"א למעלה. ולכן נראה, שלא הגוף הוא ה"אני", וגם לא הנשמה, אלא הגוף והנשמה יחד כפי שהם מורכבים זה עם זה, הם ה"אני" של האדם. [אך זהו רק כל עוד הם שוכנים יחד בעולם הזה. אבל לאחר פרידתם, כמובן שרק הנשמה בלבד היא ה"אני"]. ובוזה תתורץ גם השאלה מ"נשמה שנתת בי", ופשוט. [וזהו על דרך הפשט. ועי' בהערה הקודמת ע"ד הקבלה].

ונראה דיש להביא ראיה לכל זה ממה שנחלקו האחרונים, האם גופו של האדם חשיב "חפצא" כלפי האדם עצמו (שהוא הגברא), או שגם גופו הוא בכלל הגברא. דדעת ה"מחנה אפרים" (נדריים סי' א'), דהגם שנדרים חלים לבטל את המצוה (מתני' נדרים טז, א), זהו רק כאשר החפץ שעליו חל הנדר הוא חיצוני לאדם, [כגון שאמר: קונם סוכה שאני יושב, לולב שאני נוטל]. אבל אם אוסר את גופו בנדר [כגון: קונם פי לקרוא את שמע], אז אין הנדר חל, שהרי עוד קודם לנדר גופו משועבד כבר למצוה, והוא כנשבע לבטל את המצוה, שאין השבועה חלה, כיון שכבר מושבע ועומד מהר סיני לקיים את המצוה. אבל מהר"י באסן כתב (הובאו דבריו בשו"ת מהרי"ט ח"א סי' נ"ד), שאם אסר פיו לקרוא ק"ש, או אסר רגליו ליכנס לסוכה - חל הנדר, ואסור לקרוא ק"ש וליכנס לסוכה. ובביאור המחלוקת נראה לומר, דה"מחנה אפרים" סובר שכל האדם כולו משועבד למצוה, גם הנשמה וגם הגוף, ולכן אינו יכול להחיל נדר על גופו לבטל מצוה, דכבר הגוף משועבד למצוה. ואולם מהר"י באסן ס"ל דרק הנשמה (שהיא עיקר האדם) משועבדת למצוה, ואילו הגוף אינו אלא דבר חיצוני לאדם, כמו סוכה ולולב, ואינו משועבד למצוה, ולכן יכול להחיל נדר על גופו, אע"ג דמחמת זה לא יוכל לקיים את המצוה.

ומבואר מכל זה, דהנשמה היא עיקר האדם, והיא ודאי משועבדת לקיים המצוות; והגוף, אף שגם הוא חלק מן ה"אדם" (אשר על כן לדעת המחנ"א אי אפשר להחיל עליו נדר לבטל מצוה, כיון שגם הגוף משועבד למצוה), אך אינו עיקר האדם (ולכן לדעת מהר"י באסן הגוף אינו משועבד כלל למצוה).

12. וז"ל שם ב"דרך השלישית" (בנוגע לאלו הטוענים, כי כל התורות וכל המשפטים חידות): "לא ניתנה התורה לאשר אין דעת לו, והמלאך בין אדם ובין אלקיו הוא שְׁכֻלּוֹ, וכל דבר שהדעת לא תכחישנו - כפשוטו ומשפטו נפרשנו, ונעמידנו על מתכונתו, ונאמין כי ככה אמיתתו" וכו', ע"ש. [וכנראה לדברים אלו התכוין החזון אי"ש, כשכתב: "כפי שהורונו רבותינו, אין לנו לעזוב את שימוש השכלי, ועלינו ליסד את משקל הגדול על היקש השכלי, שהוא המלאך בין היוצר והיצור" (חזו"א כלאים סי' א' סק"א ד"ה כפי)].